

Rafał LEŚNICZAK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wydział Teologiczny, Warszawa, Polska

Realizacja bliskości i zwyczajności w komunikowaniu politycznym na podstawie koncepcji autentyczności politycznej Simona Luebkego i Ines Engelmann. Analiza *exposé* Donalda Tuska (2007–2023)

Realization of ‘Intimacy’ and ‘Ordinariness’ in Political Communication Based on Simon Luebke and Ines Engelmann’s Concept of Political Authenticity: An Analysis of Donald Tusk’s Exposés (2007–2023)

• Abstrakt •

Celem publikacji jest próba ustalenia realizacji przez premiera Donalda Tuska dwóch cech autentyczności politycznej, tj. bliskości i zwyczajności, w trzech wygłoszonych przez polityka *exposé* w dniach 23 listopada 2007, 18 listopada 2011 i 12 grudnia 2023 r. W badaniach wykorzystano ilościową i jakościową analizę treści oraz analizę dyskursu. Jeśli chodzi o zastosowaną metodologię, odwołano się do koncepcji autentyczności politycznej (*political authenticity*) autorstwa Simona Luebkego i Ines Engelmann, pomocniczo zaś skorzystano z koncepcji ramowania (*framing*) Shanta Iyengara. Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują stopień nasycenia analizowanych cech autentyczności politycznej w materiale źródłowym, który wyniósł dla kategorii bliskości (*intimacy*) 17 proc., a dla kategorii zwyczajności (*ordinariness*) 37 proc. W przemówieniach Tuska stwierdzono wysoki odsetek ram wspierających, zarówno epizodycznych, jak i tematycznych. Badania potwierdzają teatralność społecznych zachowań

• Abstract •

The aim of the publication is to attempt to determine Prime Minister Donald Tusk’s implementation of two features of political authenticity, i.e., intimacy and ordinariness, in three exposés delivered by the politician on November 23, 2007, November 18, 2011, and December 12, 2023. The research used quantitative and qualitative content analysis and discourse analysis. Regarding the methodology used, reference was made to the concept of political authenticity by Simon Luebke and Ines Engelmann, and Shanto Iyengar’s framing concept was an auxiliary method. The results of the conducted analysis indicate the degree of saturation of the analyzed features of political authenticity in the source material, which amounted to 17 percent for the “intimacy” category, and 37 percent for the “ordinariness” category. The research confirms the theatricality of politicians’ social behaviors and the narrative manner they use to construct political reality. The article is situated in the area of empirical analyses

polityków i narracyjny sposób konstruowania przez nich rzeczywistości politycznej. Artykuł sytuuje się w obszarze analiz empirycznych dotyczących komunikowania liderów politycznych III RP.

of the communication of political leaders of the Third Polish Republic.

Słowa kluczowe: autentyczność polityczna; *exposé*; komunikowanie polityczne; Donald Tusk

Keywords: political authenticity; *exposé*; political communication; Donald Tusk

Wprowadzenie

Jak zauważa Marek Górka (2010, s. 187): „widocznym przykładem pewnej dezaktualizacji opisu rywalizacji politycznej za pomocą podziału na postkomunizm i postsolidarność był moment wyborów w 2007 roku”. Wtedy to ww. dychotomiczność o naturze historycznej przestała być kluczowym kryterium dotychczasowej rywalizacji sił politycznych w Polsce. Pęknięcie to opierało się na przynależności przed 1989 r. do PZPR bądź do „Solidarności”. W miejsce dawnego podziału powstał nowy, znany jako „Polska solidarna” – „Polska liberalna” (Obacz, 2018; Borowiec, 2023), ponieważ po elekcji wyborczej w 2005 r. dwa główne środowiska postsolidarnościowe, Platforma Obywatelska RP oraz Prawo i Sprawiedliwość, nie zdołały razem utworzyć koalicji i rządu mimo deklarowanej wcześniej chęci współpracy i postulowanego zawarcia porozumienia (Kujawski, 2017, s. 426). W konsekwencji doprowadziło to do trwałej i pogłębiającej się polaryzacji politycznej, tj. podziału postsolidarnościowego, który cechuje polską scenę polityczną od niemal 20 lat. Petryfikacji rozłamu dopełniła katastrofa smoleńska z 2010 r. i jej następstwa (Bojarowicz, 2018, ss. 125–160), a elekcje parlamentarne i prezydenckie w Polsce w latach 2005–2023 wskazują na dominującą rolę PO i PiS na polskiej scenie politycznej, choć ugrupowania te stoją po przeciwnych stronach politycznej barykady (Zagała, 2023, ss. 113–123). Warto odnotować, że do najbardziej wyrazistych w tym okresie liderów politycznych należeli przywódcy dwóch przeciwnych obozów, tj. Donald Tusk i Jarosław Kaczyński (Stanley, 2020). W podejmowanych przez siebie strategiach komunikacyjnych politycy wykorzystują środki retoryczne i techniki erystyczne, ich wypowiedzi cechuje wysoka emocjonalność, a celem takiej strategii jest dyskredytacja rywala politycznego oraz kreowanie jego negatywnego wizerunku (Noremborg, 2012, ss. 166–167; Zając, 2013, ss. 394–395; Soczyński, Urzędowska, 2023, ss. 79–82).

Permanentny spór polityczny PO i PiS niesie korzyść najważniejszym graczom polskiej sceny politycznej, marginalizując inne podmioty. Jak zauważa Łukasz

Wielgosz (2019, s. 36): „małe partie nie są w stanie przebić się ze swoim przekazem. Tym samym korzyści odnoszą tylko uczestnicy konfliktu, dla których mógłby on trwać dopóty, dopóki odnoszą polityczne zyski”. Kaczyński i Tusk należą do przywódców „z najwyższej półki”, są charyzmatycznymi decydentami strategicznymi. Prezes PiS jest typem ideologa, twórcą nowych idei. Z kolei szef PO jest typem decydenta i organizatora. Obydwaj politycy inaczej traktują państwo: Kaczyńskiemu chodzi o wizję nowego państwa, Tusku zaś zasadniczo o sprawność państwa w obliczu codziennych kłopotów organizacyjnych (Sielski, 2023, ss. 102–103). Przyjęto założenie, że zarysowane wyżej antagonizmy pomiędzy PO i PiS uwydadnią się w trzech analizowanych przemówieniach programowych premiera Donalda Tuska w latach 2007, 2011 i 2023.

Jak zauważają Joanna Marszałek-Kawa i Piotr Siemiątkowski (2020, s. 5), treść każdorazowego *exposé* zawiera zestaw zobowiązań, deklaracji, dążeń zapowiadanych przez premiera. Przemówienie programowe prezesa Rady Ministrów stanowi zatem właściwą podstawę do rozliczeń politycznych dla koalicjantów, opozycji i wyborców. Zdaniem Anny Siewierskiej-Chmaj (2005, s. 13) *exposé* jest gatunkiem wypowiedzi politycznej, który najlepiej wyraża poglądy premiera i partii, którą reprezentuje: „*Exposé* bardziej niż inne gatunki języka polityki pozwala dostrzec to, co premier chciał powiedzieć, a nie to, co powinien powiedzieć ze względu na potencjalnych wyborców i ich reakcję przy urnach. *Exposé* jest gatunkiem stosunkowo mało zależnym od cech osobowościowych mówcy, natomiast wyraźnie wpływają na niego: przynależność partyjna premiera, jego pozycja w rządzie, a przede wszystkim moment historyczny, w jakim wygłaszane jest *exposé*”.

Z kolei Konrad Kubala (2012, s. 30) twierdzi, że *exposé* jest kluczowym przemówieniem politycznym, odzwierciedlającym i kreującym rzeczywistość społeczną. Jest zatem traktowane jako materiał dyskursywny zorientowany na wielość narracyjnych sposobów konstruowania rzeczywistości, by nadać jej symboliczny kształt, zdefiniować problemy przestrzeni sfery publicznej i wskazać sposoby ich rozwiązania.

Powyższe cechy *exposé* uzasadniają wybór przemówień programowych premiera Tuska jako materiału źródłowego do badań.

Biorąc pod uwagę stanowisko Jeffrey'ego Alexandra (2010), Kathleen Jamieson i Paula Waldmana (2003), jak również Richarda Petersona (2005), przyjęto założenie, że wykonywana autentyczność polityczna jest specyficznym rodzajem performansu, nie zaś szczerą prezentacją wewnętrznego „ja” światu zewnętrznemu, nawet jeśli tego typu autodeklaracje są obecne w przemówieniach polityków.

Koncepcje dotyczące teatralności zachowań aktorów społecznych i aktorów politycznych stanowią przedmiot studiów wielu przedstawicieli nauk społecznych. Tytułem przykładu warto przywołać propozycję wielowarstwowej i polisemicznej

analizy rzeczywistości w ujęciu Ervinga Goffmana, która wskazuje realną i symboliczną warstwę życia społecznego. Zdaniem amerykańskiego socjologa życie społeczne jest jakby teatrem, „w którym toczy się rzeczywista gra i gra na niby, w którym przeplatają się różne warianty rzeczywistości obiektywnej i subiektywnej, realnej i idealnej” (Andrukowicz, 2018, ss. 87–88). Świat jest pełen rytuałów interakcji i narzuconych schematów interpretacyjnych, co powinno skłaniać do sformułowania pytania o rozwój człowieka, który funkcjonuje w świecie paradoksu jako aktor oraz widz i który dąży do osiągnięcia w nim sukcesu (Goffman, 2005, ss. 5–15).

Koncepcja autentyczności politycznej autorstwa Simona Luebkego i Ines Engelmann stanowi jedną z bardziej współczesnych i udanych prób oceny *authenticity* liderów politycznych (Luebke, 2021; Luebke, Engelmann, 2022; 2023). Medioznawcy wyróżniają trzy perspektywy badań nad autentycznością: perspektywę nadawcy komunikatu, perspektywę mediów i perspektywę publiczności (Luebke, 2021, s. 638; Luebke, Engelmann, 2022).

W niniejszym artykule autor dokonał próby ustalenia realizacji tylko dwóch cech autentyczności politycznej, tj. bliskości i zwyczajności¹, przez premiera Donalda Tuska w wygłoszonych przez niego *exposé* w latach 2007–2023, co uzasadnia zastosowana metodologia i wybrany do badań materiał źródłowy (stenogramy przemówień polityka).

Warto podkreślić, że autor nie weryfikuje prawdziwości deklaracji politycznych premiera Tuska, nie konfrontuje ich z rzeczywistością, nie przeprowadza badań opinii publicznej dotyczących spójności osobowości i charakteru polityka ani też nie podejmuje analizy zgodności działań polityka z oczekiwaniami interesariuszy wobec niego. Poza obszarem zainteresowań autora znajdują się również kwestie weryfikacji bezpośredniości transmisji online przemówień lidera PO, cechy przekazu (żywość, spontaniczność) oraz zastosowany język (na ile można go potraktować jako improwizowany i spontaniczny). To uzasadnia brak oceny przez autora sposobu realizacji dwóch pozostałych cech autentyczności politycznej, tj. spójności (*consistency*) i bezpośredniości (*immediacy*) (Luebke, 2021, ss. 635–653; Luebke, Engelmann, 2022).

Pomocniczo skorzystano z intuicji badawczych amerykańskiego politologa Shanto Iyengara (1990; 1994; 1996), przyjmując założenie, że autentyczność premiera Tuska zostanie potwierdzona obecnością w analizowanych stenogramach *exposé* zarówno

¹ Rozumienie aspektu bliskości i zwyczajności w ujęciu Luebkego i Engelmann wyjaśniam na łamach *Studiów Medioznawczych* (Leśniczak, 2024). Niniejsza publikacja stanowi bowiem kontynuację i uzupełnienie moich badań nad stopniem realizacji *intimacy* i *ordinariness* w wygłaszanych przez liderów III RP *exposé* (por. tamże).

ram tematycznych (*thematic frames*), prezentujących bądź legitymizujących założenia programowe Platformy Obywatelskiej/Koalicji Obywatelskiej, jak i ram epizodycznych (*episodic frames*), będących egzemplifikacją tychże założeń i odwołujących się do obrazu tzw. zwykłego człowieka (Franczak, 2017, s. 152).

Metodologia

Materiał źródłowy analizy stanowiły stenogramy przemówień programowych Donalda Tuska z lat 2007, 2011 i 2023 (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, ss. 241–315; *Stenogram exposé premiera Donalda Tuska*). W badaniach wykorzystano ilościową i jakościową analizę treści, jak również analizę dyskursu, rozumianą zarówno w sensie eksplanacyjno-deskryptywnym, jak i krytycznym. Badania ilościowe miały w zamyśle autora umożliwić generalizację uzyskanych wyników, a badania jakościowe skupiały się na materialnych, interpretatywnych praktykach.

Trzy wystąpienia polityka potraktowano w sposób nierozłączny, tzn. komunikowane treści, choć wygłaszane w różnej perspektywie czasowej, tworzą całość, integralne przesłanie premiera rządu koalicyjnego PO-PSL w latach 2007–2015 oraz od 2023 r. rządu Koalicji Obywatelskiej, Polski 2050, PSL i Nowej Lewicy. Przyjęto, że idee liberalno-demokratyczne, postawa przedsiębiorczości i proeuropejskości wyznaczają fundamentalne wartości polityczne charakteryzujące wszystkie trzy rządy premiera Tuska. Dodatkowym kryterium pozwalającym traktować łącznie epokę 2007–2015 oraz lata od 2023 r. jest trwanie Tuska w opozycji wobec formacji politycznej Jarosława Kaczyńskiego (Kampka, 2011; Gąsiorowski, 2024). Jednostkę analizy stanowił fragment wypowiedzi polityka, osadzony w jednej z ram tematycznych (programowej, personalnej lub aksjologicznej), poprzez którą realizowana była wybrana funkcja dyskursu politycznego. Jak twierdzą bowiem Marek Mazur i Aleksandra Konieczny (2012, s. 84), ramę przekazu medialnego można interpretować jako skupienie się nadawców na określonym aspekcie oraz atrybutach rzeczywistości politycznej, do których zaliczają program polityczny, proces personalizacji polityki, etyczne kwestie polityki. W badaniach, odwołując się do koncepcji Luebkego i Engelmann, dokonano weryfikacji stopnia nasycenia cech bliskości i zwyczajności w dyskursie Tuska, jak również, korzystając z koncepcji Iyengara, analizy obecności w *exposé* ram epizodycznych i tematycznych.

Przyjęte przez autora hipotezy badawcze, pytania sprawdzające stopień nasycenia stenogramów *exposé* kategoriami bliskości i zwyczajności oraz wyróżnione kategorie w badanej cesze „Ramowanie” są zbieżne z założeniami badawczymi opisanymi w publikacji *Realizacja bliskości i zwyczajności w komunikowaniu politycznym w czasach*

populizmu na podstawie koncepcji autentyczności politycznej Simona Luebkego i Ines Engelmann. Analiza exposé Mateusza Morawieckiego (2017–2023) (Leśniczak, 2024). Przyjęto założenie, że niezależnie od przynależności do danej formacji politycznej premierzy będą zabiegać o konstruowanie autentyczności politycznej. Sformułowano zatem następującą hipotezę badawczą, składającą się z dwóch twierdzeń – H1 i H2: W *exposé* Donalda Tuska analizowane wymiary autentyczności politycznej, tj. bliskość (*intimacy*) oraz zwyczajność (*ordinariness*), osiągają wysoki stopień nasycenia (H1). W wypowiedziach premiera odnotowano znaczący odsetek ram epizodycznych i tematycznych ram wspierających (H2)².

Każdemu z dwóch analizowanych aspektów autentyczności przyporządkowano cztery pytania badawcze, co umożliwiło określenie stopnia nasycenia kategoriami *intimacy* i *ordinariness* poszczególnych analizowanych stenogramów *exposé*, a tym samym weryfikację hipotezy H1. Pytania sprawdzające, czy dana jednostka analizy może zostać zaliczona do określonej kategorii zdefiniowanej przez badaczy, były następujące:

- dla kategorii bliskości (*intimacy*) (Luebke, 2021, ss. 643–644):
 - czy polityk dzieli się swoimi prywatnymi przemyśleniami, uczuciami i poglądami, czyli nieprzynależącymi do sfery publicznej, ale prywatnej? (Pytanie nr 1)
 - czy polityk ujawnia wybrane aspekty swojego życia prywatnego (np. informacje osobiste czy biograficzne)? (Pytanie nr 2)
 - czy polityk odsłania opinii publicznej prywatną osobowość i charakter? (Pytanie nr 3)
 - czy polityk ma zdolność do samokrytyki i z dystansem spogląda na siebie? (Pytanie nr 4);
- dla kategorii zwyczajności (*ordinariness*) (Luebke, 2021, ss. 644–645):
 - czy polityk odnosi się do zwyczajnych kwestii dotyczących życia obywateli (np. wizyt u lekarza; cen żywności i leków; kosztów energii elektrycznej)? (Pytanie nr 1)
 - czy polityk sprawia wrażenie twardo stąpającego po ziemi i potwierdza to w swoich wypowiedziach? (Pytanie nr 2)
 - czy polityk posiada drobne wady i manifestuje momenty niedoskonałości? (Pytanie nr 3)

² Przyjęte założenia wynikają z zasad skutecznego komunikowania i głównych założeń relacyjnego public relations (Wojcik, 2021; 2022). Można się spodziewać, że premier Tusk będzie legitymizował program i działania polityczne obozu, z którego pochodzi. Można także oczekiwać pozytywnego charakteru przekazu, co potwierdzi dominacja jednostek analizy przyporządkowanych do ram wspierających.

- czy odnotowuje się w przemówieniu polityka nawiązanie do praw i obowiązków dotyczących wszystkich obywateli (np. obrony Ojczyzny, troski o wspólne dobro narodu, przestrzegania prawa, dbałości o stan środowiska naturalnego), a nie przywilejów klasy rządzącej? (Pytanie nr 4).

Pozytywna odpowiedź na przynajmniej jedno spośród czterech pytań związanych z poszczególną kategorią stanowiła właściwą podstawę do zaklasyfikowania danej jednostki analizy do kategorii *intimacy* i *ordinariness*. Jeśli dana jednostka analizy nie spełniała tego warunku, nie była przyporządkowywana do żadnej z kategorii. Jeśli natomiast jednostka analizy spełniała kryteria klasyfikacji w dwóch kategoriach *political authenticity*, była klasyfikowana do tychże dwóch analizowanych kategorii. Wskaźniki nasycenia *exposé* poszczególnymi kategoriami przedstawia tabela 2³.

Ponadto jednostki materiału źródłowego przyporządkowano do poszczególnych kategorii w ramach badanej cechy „Ramowanie” (zgodnie z teorią ram S. Iyengara) (tabela 5), w której wyróżniono pięć podstawowych kategorii:

1. epizodyczna wspierająca – w jednostce analizy jest obecne posługiwanie się polityka ramą epizodyczną w celu wyrażenia aprobaty dla programu i działań rządu Donalda Tuska;
2. epizodyczna kontestująca – w jednostce analizy jest obecne posługiwanie się polityka ramą epizodyczną w celu wyrażenia krytyki dla programu i działań rządu Donalda Tuska;
3. tematyczna wspierająca – w jednostce analizy jest obecne posługiwanie się polityka ramą tematyczną w celu wyrażenia aprobaty dla programu i działań rządu Donalda Tuska;
4. tematyczna kontestująca – w jednostce analizy jest obecne posługiwanie się polityka ramą tematyczną w celu wyrażenia krytyki dla programu i działań rządu Donalda Tuska;
5. inne – w analizowanej jednostce trudno wskazać jedną dominującą ramę.

Jednej jednostce analizy została przyporządkowana wyłącznie jedna z powyższych kategorii.

Wyniki analizy ilościowej

Ogółem w materiale badawczym wyróżniono 243 jednostki analizy, przy czym ich rozkład dla poszczególnych *exposé* przedstawia się w sposób następujący: w *exposé*

³ Wskaźnik dla poszczególnych kategorii obliczono następująco: podzielono sumę pozytywnych odpowiedzi przez sumę możliwych odpowiedzi i pomnożono przez 100.

Tuska z 2007 r. – 122 jednostki analizy, z 2011 r. – 40 jednostek analizy, a z 2023 r. – 81 jednostek analizy (tabela 1).

Tabela 1. Dominujące kontekstowe uwarunkowania komunikowania politycznego w stenogramach *exposé* premiera RP (2007–2023) – liczba jednostek analizy w poszczególnych ramach tematycznych

Rama tematyczna/analizowana wypowiedź polityka	<i>Exposé</i> Tuska 2007	<i>Exposé</i> Tuska 2011	<i>Exposé</i> Tuska 2023
Rama programowa	91	34	51
Rama personalna	4	1	12
Rama aksjologiczna	27	5	18
Inne	0	0	0
Ogółem	122	40	81

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Wskaźnik nasycenia *exposé* poszczególnymi kategoriami autentyczności politycznej (wyrażony w punktach procentowych)

Kategoria/analizowana wypowiedź polityka	<i>Exposé</i> Tuska 2007	<i>Exposé</i> Tuska 2011	<i>Exposé</i> Tuska 2023	Ogółem
Bliskość (<i>intimacy</i>)	19,06	11,25	17,59	17,28
Zwyczajność (<i>ordinariness</i>)	41,39	30,0	33,3	36,83

Źródło: opracowanie własne.

Tabele 3 i 4 prezentują liczbę pozytywnych odpowiedzi na pytania w poszczególnych kategoriach autentyczności politycznej (N oznacza liczbę wszystkich jednostek analizy; N1, N2, N3 – liczby jednostek analizy w poszczególnych *exposé* premiera).

Tabela 3. Bliskość (*intimacy*)

	<i>Exposé</i> Tuska 2007 (N1 = 122)	<i>Exposé</i> Tuska 2011 (N2 = 40)	<i>Exposé</i> Tuska 2023 (N3 = 81)	Ogółem (N = 243)
Pytanie nr 1	51	6	33	90
Pytanie nr 2	2	0	3	5
Pytanie nr 3	38	11	20	69
Pytanie nr 4	2	1	1	4
Suma pozytywnych odpowiedzi	93	18	57	168
Suma możliwych pozytywnych odpowiedzi	488	160	324	972

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Zwyczajność (*ordinariness*)

	<i>Exposé</i> Tuska 2007 (N1 = 122)	<i>Exposé</i> Tuska 2011 (N2 = 40)	<i>Exposé</i> Tuska 2023 (N3 = 81)	Ogółem (N = 243)
Pytanie nr 1	81	12	23	116
Pytanie nr 2	99	28	59	186
Pytanie nr 3	2	0	1	3
Pytanie nr 4	20	8	25	53
Suma pozytywnych odpowiedzi	202	48	108	358
Suma możliwych pozy- tywnych odpowiedzi	488	160	324	972

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5. Ramowanie (zgodnie z teorią ram S. Iyengara) – liczba jednostek przyporządkowanych do danej kategorii⁴

Materiał źródłowy/rama	Epizodyczna wspierająca	Epizodyczna kontestująca	Tematyczna wspierająca	Tematyczna kontestująca	Inne
<i>Exposé</i> Tuska 2007 (N1 = 122)	22 (18,03)	0 (0,0)	70 (57,38)	0 (0,0)	30 (24,59)
<i>Exposé</i> Tuska 2011 (N2 = 40)	10 (25,0)	0 (0,0)	25 (62,5)	0 (0,0)	5 (12,5)
<i>Exposé</i> Tuska 2023 (N3 = 81)	32 (39,51)	1 (1,23)	38 (46,91)	1 (1,23)	9 (11,12)
Ogółem (N = 243)	64 (26,34)	1 (0,41)	133 (54,73)	1 (0,41)	44 (18,11)

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie przywołanych wyżej wyników analizy ilościowej można skonstatować, że stopień nasycenia kategorii *intimacy* i *ordinariness* w materiale źródłowym wynosi odpowiednio 17,28 proc. i 36,83 proc. To pozwala na stwierdzenie, że hipoteza H1 jest fałszywa. Przemówienia programowe Donalda Tuska prawie wyłącznie legitymizowały program i działania polityczne Platformy Obywatelskiej oraz jej koalicjantów rządowych. Liczba jednostek przyporządkowanych do ramy

⁴ Wskazany w nawiasach i wyrażony w punktach procentowych odsetek jednostek analizy przyporządkowanych do poszczególnych kategorii w badanej cesze „Ramowanie” otrzymano, dzieląc liczbę tychże jednostek przez łączną liczbę jednostek analizy dla poszczególnych *exposé* (N1, N2, N3). Tak uzyskany wynik pomnożono przez 100.

epizodycznej wspierającej wynosiła 64, a do ramy tematycznej wspierającej 133. Hipotezę H2 uznano za prawdziwą.

Wyniki analizy jakościowej

Analiza udowodniła dość częste odwoływanie się przez premiera Tuska do własnych prywatnych przemyśleń, uczuć i poglądów. Polityk stosował w celu wyrażenia własnego stanowiska m.in. czasowniki wolitywne, niefleksyjne, modalne, np. „Będziemy prowadzili tę politykę rozważnie, to musi być rozważny marsz, ale chcę, aby był to marsz zawsze w jednym kierunku, zawsze w kierunku niższych podatków [...]”. Jeśli nasz rząd ma przekonać Polaków, że jest szansa na lepsze czasy i że warto w taką przyszłość inwestować, musimy udowodnić, że te pierwsze kroki w najbliższych tygodniach to kroki w obszarze realizacji przemyślanej i długofalowej strategii rozwoju [...]. Nie zamierzamy, wbrew niektórym obawom czy opiniom, zmieniać struktury własnościowej mediów publicznych. Chcemy, aby media publiczne pozostały publiczną własnością, ale żeby tak się stało naprawdę, trzeba je przede wszystkim wyrwać z rąk partyjnych aparatów, które od lat traktują media publiczne jak swoją prywatną własność [...]” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 249, 252, 277).

Przemyślenia prywatne Tuska dotyczą różnych obszarów życia społecznego, kultury politycznej, polityki zagranicznej, bezpieczeństwa narodowego, świata wartości. W przemówieniach odnotowuje się osobistą satysfakcję polityka z zaufania okazanego mu przez społeczeństwo podczas wyborów, uczucie dumy i szacunku dla Polaków za ich pracę i wybór wartości europejskich: „To wielka satysfakcja móc z tego miejsca nisko pokłonić się Polakom, ale też wielka satysfakcja odczuwać dumę. Jestem dumny, będąc członkiem naszej narodowej wspólnoty. Jestem dumny, że nie tylko dzisiaj dzięki wam mogę podjąć się odpowiedzialności za polski rząd, ale jestem dumny, że jestem z wami i zawsze byłem z wami: w chwilach próby najtrudniejszej – w latach osiemdziesiątych, wtedy, kiedy wyzwania w Polsce niepodległej czasami przerastały nasze umiejętności i możliwości w latach dziewięćdziesiątych, i w tych ostatnich dniach, właśnie 21 października. Nisko kłaniając się Polakom, chcę powiedzieć: serdeczne dzięki za to, że sobie nawzajem daliśmy tę wielką szansę. Ja wierzę, że przed nami jest wielka szansa na dobrą zmianę” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, ss. 243–244). „Mam wielki zaszczyt przemawiać w Wysokiej Izbie tuż po zaprzysiężeniu przez pana prezydenta Rzeczypospolitej nowego rządu, którego prace będę prowadził. To jest zaszczyt i zobowiązanie, które zostało nałożone na nas przez Polaków. Jest oczywistym i bardzo przyjemnym dla mnie obowiązkiem rozpocząć to wystąpienie od podziękowania. Chcę podziękować wszystkim w Polsce, wszystkim

obywatelom bez wyjątku niezależnie od tego, czy zaufali w akcie wyborczym tej ekipie, której przyjdzie prowadzić prace państwowej administracji przez następną kadencję, czy też tym, którzy mieli inny pogląd w tej kwestii, bo to podziękowanie to nie tylko gorące słowa za sam akt wyboru, to przede wszystkim najwyższe uznanie dla polskiego narodu, dla Polek i Polaków, za ten wielki wysiłek, wielką odwagę, spokój i determinację, jaką wykazali w ostatnich czterech latach” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 299).

Poszczególne przemówienia premiera nie pomijają kontekstu, w którym są głoszone. W *exposé* z 2007 r. wybrzmiewa temat przedterminowych wyborów, a w 2011 r. geopolityczny kontekst następstw światowego kryzysu finansowego: „Chciałbym także powiedzieć, że chyba dobrze rozumiem – podobnie jak Platforma Obywatelska i Polskie Stronnictwo Ludowe, którym przyszło budować koalicję i nowy rząd – jakie oczekiwania polscy wyborcy mają wobec nowej władzy, dla czego doprowadzili do zmiany już po dwóch latach. [...] Uważam też, że Polacy 21 października zdecydowali o zmianie, ponieważ ich marzeniem dwa lata temu i teraz, w dniu wyborów, była władza, która nie szuka konfliktów, a wręcz przeciwnie – szuka porozumienia wszędzie tam, gdzie to jest możliwe” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, ss. 244–245). „To, że Polska przez te cztery lata przetrwała w dobrej kondycji kryzys, który w Europie i w świecie zagroził gospodarkom państw rozwiniętych, w sposób nieznan w najnowszej historii, to, że wokół nas ten huragan kryzysu finansowego zagraża bezpieczeństwu najbardziej rozwiniętych państw, to, że wokół nas, w Europie i na świecie, miliony ludzi przyzwyczajonych do spokoju, dobrobytu i bezpieczeństwa stają dzisiaj w obliczu zagrożenia nędzą i destabilizacją, to wszystko każe nam przede wszystkim nisko pochylić głowę przed wysiłkiem milionów Polaków, których praca, wysiłek, cierpliwość i odpowiedzialność pozwoliły nam wszystkim przejść bezpiecznie przez ten trudny czas” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 299).

W *exposé* premiera z 2023 r. uwyraźniła się natomiast szczególnie kwestia silnej polaryzacji politycznej na polskiej scenie politycznej. Tusk skierował apel o kulturę polityczną nowo wybranego parlamentu oraz o poszanowanie praw wspólnoty i autentyczną solidarność: „Chcę, [...] aby dzień 15 października, być może dzień, w którym udzielicie wotum zaufania nowej Radzie Ministrów, był początkiem odrodzenia. Odrodzenia tego ducha autentycznej solidarności i poszanowania praw wspólnoty, w której ludzie się różnią. Przecież mieliśmy, mamy i będziemy mieli różne poglądy na wiele spraw, ale chcemy być wspólnotą i temu przede wszystkim będzie służyła praca nowego rządu. Dlaczego te lata były nacechowane coraz gorętszym konfliktem politycznym, emocjami? Nie tylko w tej Izbie, bo, jak wiecie, to jest tu akurat coś naturalnego, bo po to się zbieramy w polskim Sejmie, w polskim Senacie, żeby się

spierać. Ale przecież istotą demokracji, istotą państwa, gdzie żyją wolni obywatele, jest to, żeby spierać się, toczyć tę wojnę na górze, tu, w Sejmie, w parlamencie, po to, żeby uchronić własny naród, własne rodziny, Polki i Polaków od takiej nieustannej wojny politycznej tam, na dole, wśród zwykłych ludzi, w naszych domach. To nie są puste słowa. Przecież wszyscy cierpimy z tego powodu, bez wyjątku” (*Stenogram exposé premiera Donalda Tuska*, 13.12.2023).

W przemówieniach Tuska odnotowuje się przywołanie nazwisk Polaków znaczących w historii Polski, m.in. XIX-wiecznych pisarzy i poetów, Jana Pawła II, współczesnych polityków związanych z „Solidarnością”: „Młodzi może nie uwierzą, ale słów Mickiewicza, Słowackiego czy Norwida czytanych przez gdańskich aktorów my wszyscy, w tym także gdańscy stoczniowcy, w brudnych kombinezonach, w kaskach, wszyscy bez wyjątku, słuchaliśmy z najwyższą uwagą, w najwyższym skupieniu. Taki moment zdarza się tylko raz w historii. Pamiętam, mam ten obraz w oczach. Dlatego pozwólcie, że obraz ten przywołam Norwidowskim wezwaniem. Nie dla patosu, bo Norwid wydawał mi się wówczas, i dzisiaj także, najpełniejszym patronem tej wielkiej syntezy wolności, solidarności i odpowiedzialności, tej wielkiej nadziei na nowoczesność, a równocześnie takiego zakorzenienia w tradycji” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 295). „A tym, którzy czasami powątpiewają w to, że życie publiczne, że polityka, że władza mogą być wolne od tych przygnębiających wad i przywar, że życie publiczne może być nacechowane uczuciami i wartościami szlachtetnymi, przypomnę słowa Ojca Świętego wypowiedziane w Sopocie – też dlatego tak dobrze je pamiętam – a mówił je, nawiązując do hasła, które część z nas na tej sali aż do zdarcia gardel wykrzykiwała w latach 1989 i 1999. To było hasło: Nie ma wolności bez «Solidarności». A Ojciec Święty powiedział w Sopocie: Ale pamiętajcie też, że nie ma solidarności bez miłości” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 247). „Symbolicznie, bo to jest dopiero początek, to nie jest finał moich starań, pan prezydent Lech Wałęsa i pan minister Władysław Bartoszewski zgodzili się wspierać działania mojego rządu w polityce międzynarodowej” (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 285).

Na uwagę zwraca przywołanie w przemówieniu z 2023 r. testamentu Piotra Szczęsnego, polskiego chemika, który dokonał aktu samopodpalenia 19 października 2017 r. przed Pałacem Kultury i Nauki w Warszawie. Jak zauważa Adam Warzecha (2018, s. 117): „akt ten stanowił wyraz sprzeciwu wobec sytuacji w Polsce i polityki rządu PiS”.

Tusk w *exposé* wygłoszonym w 2023 r. wspomniał postaci prezydenta Gdańska, Pawła Adamowicza, oraz Jana Pawła II w kontekście papieskich wypowiedzi w rodzinnym mieście premiera, Sopocie: „Nie chcę, żeby ten dzień był pod znakiem wspomnień dramatycznych, tragicznych i smutnych, ale nie mogę nie wspomnieć

mojego przyjaciela, prezydenta mojego miasta Pawła Adamowicza. [Oklaski] Nie mogę i nie chcę wyrzucić z pamięci tego symbolicznego momentu, w którym wzywał do solidarności, gdy mówił o Gdańsku jako o mieście szczodrym, hojnym, i było to w dniu, kiedy Polacy od wielu lat łączą się w takiej autentycznej solidarności na rzecz słabszych, na rzecz chorych. [...] Pamiętam te słowa, które [Jan Paweł II] wygłosił w Sopocie, w moim Sopocie, i które są chyba takim oczywistym mottem albo powinny być oczywistym mottem dla nas wszystkich, niezależnie od tego, z której strony sali siedzimy. To były słowa o tym, że nie ma solidarności bez miłości” (*Stenogram exposé premiera Donalda Tuska*, 13.12.2023).

W wygłoszonych *exposé* polityk nie ujawnia informacji osobistych i biograficznych. Kwestie dotyczące rodziców, rodziny i dzieci są nieobecne. Tusk nie wskazuje własnych lub popełnionych przez Platformę Obywatelską politycznych błędów czy niedoskonałości w prowadzonej polityce, ale zwraca uwagę na odmienność kultury politycznej Koalicji 15 października wobec rządów Zjednoczonej Prawicy: „Wyborcy wyłonili w głosowaniu nową rządową koalicję, którą będziemy – właściwie to się zaczęło już wczoraj – jeśli państwo pozwolicie, nazywać od dzisiaj koalicją 15 października. [Oklaski] To, co zdarzyło się tego dnia, to jednak rzecz dużo poważniejsza niż zmiana rządu, niż zmiana koalicji rządowej. 15 października był zwieńczeniem procesu obywatelskiego i narodowego odrodzenia, którego byliśmy uczestnikami, niektórzy świadkami, a niektórzy przeciwnikami. O tych ostatnich, pozwólcie, nie będę dziś wiele mówił. Naszą przyszłość chcemy przecież budować na naszych nadziejach, na naszych marzeniach i oczekiwaniach, które okazały się silniejsze od zwątpienia i apatii, a przede wszystkim silniejsze od zła, które rozpleniło się w polskim życiu publicznym w ostatnich latach. [...] Wiecie, czym m.in. będzie się różnił ten rząd od poprzedniego? Słuchaliśmy wczoraj wystąpienia pana Mateusza Morawieckiego. Wygłaszał swoje *exposé*. Ani on nie wierzył w ani jedno zdanie, które wtedy wypowiadał, ani nikt z was nie wierzył, że to jest *exposé* przyszłego rządu. [Oklaski] Chciałbym, żebyście przypomnieli sobie, jak zachowywała się w czasie tego wystąpienia ta strona sali. Wysłuchaliśmy tego *exposé*, tych słów, które *de facto* pozbawione były znaczenia i treści. Wysłuchaliśmy tych słów z szacunkiem i respektem” (*Stenogram exposé premiera Donalda Tuska*, 13.12.2023).

Wśród kwestii podjętych przez Tuska odnotowano m.in. następujące: droga Polski do wspólnej waluty euro (Marszałek-Kawa, Siemiątkowski, 2020, s. 250, 254); prorozwojowa polityka gospodarcza i odpowiedzialna polityka finansowa (tamże, s. 252, 254); rozwój inwestycji infrastrukturalnych (tamże, s. 257); modernizacja gospodarstw rolnych i wsparcie dla rolników (tamże, s. 263); polityka społeczna (tamże, ss. 265–266); naprawa systemu ochrony zdrowia (tamże, ss. 270–273); polityka obronna i integracja europejska (tamże, s. 284, ss. 289–290).

W materiale źródłowym praktycznie nie odnotowano jednostek analizy przyporządkowanych do epizodycznych i tematycznych ram kontestujących. Ukazuje to brak samokrytycyzmu Tuska w ocenie programu politycznego oraz działań podejmowanych przez kolejne jego rządy. To podważa w konsekwencji wiarygodność premiera jako polityka realizującego autentyczność w sensie komunikologicznym z perspektywy nadawcy przekazu oraz potwierdza możliwość postrzegania przez opinię publiczną tak zarysowanej wizji politycznej w kategoriach populizmu. Nie jest to jednak cecha odosobniona premiera Tuska, czego dowodzą liczne publikacje medioznawcze i politologiczne (Słowik, 2024; Podraza, 2023; Nowak-Teter, 2021).

Wnioski

Analiza medioznawcza dowodzi, że kategoria zwyczajności osiąga wyższy stopień nasycenia niż kategoria bliskości. Przemówienia Donalda Tuska cechuje realizm, „twarde stąpanie po ziemi”, znajomość sytuacji geopolitycznej, ale także aktualnych wyzwań polskiej gospodarki. Polityk dość sprawnie przywołuje różne wskaźniki i dane ekonomiczne, zna akty prawne, rozumie doniosłość wartości europejskich. W *exposé* premiera obecny jest patos, odwoływanie się do podniosłych i ważnych idei solidarności. Jednocześnie nieobecne są jakiegokolwiek wzmianki osobiste czy biograficzne. Słuchacz ma przed sobą polityka dość „odległego”, nieujawniającego informacji na temat własnej rodziny, dzieci czy rodziców. To przesądza o niskim wskaźniku nasycenia *intimacy* – nieco ponad 17 proc. Z kolei wskaźnik *ordinariness* osiąga prawie 37 proc.

Przemówienia Tuska cementują polaryzację polskiej sceny politycznej. Prezentowany przez polityka obraz rzeczywistości politycznej naznaczony jest subiektywizmem i ma charakter życzeniowy. Taka forma komunikowania politycznego ostatecznie nie jest niczym nowym dla uważnych obserwatorów polskiej polityki, i to niezależnie od kontekstu ekonomicznego, społecznego czy geopolitycznego na przestrzeni lat 2007–2023.

Innym istotnym problemem związanym z *exposé* jest celowa manipulacja czytelnością treści, a to może wynikać, jak trafnie zauważa Mateusz Domagała (2022, s. 57), „z potrzeby językowego kamuflażu tych rozwiązań, o których polityk niekoniecznie będzie chciał powiedzieć”.

Jak słusznie zauważa Marek Sokołowski (2024, s. 153): „w prowadzonym dyskursie politycznym, toczonym w każdym kraju, w którym występuje system wielopartyjny, zakłada się występowanie politycznych konfliktów, będących wyznacznikiem i niezbędnym warunkiem pluralizmu, zapewnienia możliwości artykulacji swoich

potrzeb i poglądów przez różne grupy, bez groźby ich wykluczenia czy też usunięcia poza granicę debaty publicznej. Dlatego w dyskursie politycznym przeplatają się od lat strategie legitymizacji i delegitymizacji, przedstawicielstwa, reprezentacji (lub nie) danej formacji politycznej, zarówno tej rządzącej, jak i będącej w opozycji”. To spostrzeżenie cenionego polskiego socjologa i medioznawcy trafnie uzasadnia wykorzystywanie *exposé* w procesie dyskredytacji przeciwników politycznych, tym bardziej że przemówienia programowe prezesów Rady Ministrów są jedynie elementem kampanii permanentnej (Garlicki, 2010).

Bibliografia:

- Alexander, J. C. (2010). *The Performance of Politics: Obama's Victory and the Democratic Struggle for Power*. New York: Oxford University Press.
- Andrukowicz, W. (2018). Analiza ramowa rzeczywistości według Ervinga Goffmana. *Filozoficzne Problemy Edukacji*, 1, 83–106. DOI: <https://doi.org/10.4467/25450948FPE.18.007.8587>.
- Bojarowicz, T. (2018). *Novum podziałów społeczno-politycznych w Polsce w latach 2005–2017*. Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Borowiec, P. (2023). *The Politicization of Social Divisions in Post-War Poland*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Domagała, M. (2022). Jakim językiem mówią politycy? Analiza poziomu czytelności *exposé* z wykorzystaniem Jasnopisu. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria językoznawcza*, 29(2), 45–60. DOI: <https://doi.org/10.14746/pspsj.2022.29.2.3>.
- Franczak, K. (2017). *Analiza ramowania*. W: M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, J. Stachowiak (red.). *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* (ss. 145–173). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
- Garlicki, J. (2010). Komunikowanie polityczne – od kampanii wyborczej do kampanii permanentnej. *Studia Politologiczne*, 16, 26–45.
- Gąsiorowski, M. (2024). Zmitologizowany obraz wroga – socjotechniczne narzędzie polityczne Jarosława Kaczyńskiego. *Dyskurs & Dialog*, 1(13), 1–23. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12515439>.
- Goffman, E. (2005). *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behaviour*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Górka, M. (2010). Rywalizacja polityczna w Polsce w latach 2007–2009. *Studia Polityczne*, 25, 185–203.
- Iyengar, S. (1990). Framing responsibility for political issues: The case of poverty. *Political Behavior*, 12(1), 19–40.
- Iyengar, S. (1994). *Is anyone responsible? How Television frames political issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, S. (1996). Framing responsibility for political issues. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 546(1), 59–70.

- Jamieson, K. H., Waldman, P. (2003). *The press effect: Politicians, journalists, and the stories that shape the political world*. Oxford: Oxford University Press.
- Kampka, A. (2011). Jesteśmy z innego podwórka – polityczni przeciwnicy o sobie nawzajem. *Forum Artis Rhetoricae*, 3, 59–77.
- Kubala, K. (2012). „Racjonalność” w dyskursie polityki polskiej na przykładzie *exposé* premiera Donalda Tuska w 2011 r. Dominująca odmiana refleksyjności zinstytucjonalizowanej. *Władza Sądzenia*, 1, 25–51.
- Kujawski, J. (2017). Niezrealizowana koalicja PO-PiS w świetle wybranych publikacji prasowych. *Świat Idei i Polityki*, 16(1), 424–451. DOI: <https://doi.org/10.34767/SIIP.2017.16.22>.
- Leńniczak, R. (2024). Realizacja bliskości i zwyczajności w komunikowaniu politycznym w czasach populizmu na podstawie koncepcji autentyczności politycznej Simona Luebkego i Ines Engelmann. Analiza *exposé* Mateusza Morawieckiego (2017–2023). *Studia Medioznawcze*, 25(4), 163–174. DOI: <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2024.4.814>.
- Luebke, S. M. (2021). Political authenticity: Conceptualization of a popular term. *The International Journal of Press/Politics*, 26(3), 635–653. DOI: <https://doi.org/10.1177/1940161220948>.
- Luebke, S. M., Engelmann, I. (2022). Do we know politicians' true selves from the media? Exploring the relationship between political media exposure and perceived political authenticity. *Social Media+ Society*, 8(1), 20563051221077030. DOI: <https://doi.org/10.1177/20563051221077030>.
- Luebke, S. M., Engelmann, I. (2023). Perceiving politicians as true to themselves: Development and validation of the perceived political authenticity scale. *Plos one*, 18(5), e0285344. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285344>.
- Marszałek-Kawa, J., Siemiątkowski, P. (2020). *Exposé Prezesów Rady Ministrów 1989–2019*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mazur, M., Konieczny, A. (2012). Po co politykom telewizyjne debaty wyborcze? Analiza zawartości polskich debat. *Studia Medioznawcze*, 4, 82–94.
- Noremberg, D. (2012). Kampania negatywna czy nieistniejący „czarny” PR jako metody dyskredytowania przeciwnika politycznego. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 165–180.
- Nowak-Teter, E. (2021). Krytyczne studia nad dyskursem mediów publicznych na przykładzie „Wiadomości” TVP 1. *Res Rhetorica*, 8(1), 41–66. DOI: <https://doi.org/10.29107/rr2021.1.3>.
- Obacz, P. (2018). *Podział „Polska solidarna – Polska liberalna” w świetle wybranych koncepcji pluralizmu politycznego*. Kraków: Wydawnictwo LIBRON, Filip Lohner.
- Peterson, R. A. (2005). In search of authenticity. *Journal of Management Studies*, 42(5), 1083–1098.
- Podraza, A. (2023). Polska debata o modelu integracji w ramach Unii Europejskiej w latach 2015–2022. Spór pomiędzy Prawem i Sprawiedliwością a Platformą Obywatelską. *Rocznik Integracji Europejskiej*, 17, 75–94. DOI: <https://doi.org/10.14746/rie.2023.17.4>.
- Sielski, J. (2023). Doktryna polityczna Jarosława Kaczyńskiego i Donalda Tuska. *Annales*

- Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio M – Balcaniensis et Carpathiensis*, 8(1), 91–106. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/bc.2023.8.91-106>.
- Siewierska-Chmaj, A. (2005). *Język polskiej polityki. Politologiczno-semantyczna analiza expose premierów Polski w latach 1919–2004*. Rzeszów: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie.
- Słowik, M. (2024). *Populizm i elitaryzm: narracje polityczne w expose polskich premierów z lat 1989–2019. Studium lingwistyczne*. Lublin (praca doktorska).
- Soczyński, S., Urzędowska, A. (2023). *Politycy i media jako podmioty zarządzające polaryzacją społeczno-polityczną. Krytyczna analiza prekampanii wyborczej w 2023 roku w Polsce*. W: R. Leśniczak, K. Stępiak (red.). *Kryzys w przekazach medialnych* (ss. 73–84). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Sokołowski, M. (2024). Język polityki. Od retoryki do analizy dyskursu. Zarys problematyki. *Forum Nauk Społecznych*, 2, 147–161. DOI: <https://doi.org/10.31648/fns.10292>.
- Stanley, B. (2020). *A Comparison of Two Polish Party Leaders: Jarosław Kaczyński and Donald Tusk*. W: S. Gherghina (red.). *Party Leaders in Eastern Europe: Personality, Behavior and Consequences* (ss. 171–195). Cham: Palgrave Macmillan.
- Stenogram expose premiera Donalda Tuska*, 13.12.2023. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/premier/stenogram-expose-premiera-donalda-tuska>.
- Warzecha, A. (2018). „Nakaz milczenia” dla ks. Adama Bonieckiego. Sytuacje kryzysowe i strategie wyłączenia z dyskursu na styku Kościół–sfera publiczna. *Świat i Słowo*, 1(30), 111–124. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2562714>.
- Wielgosz, Ł. (2019). *Wojna polskopolska. Zarządzanie oligopolem politycznym przez Platformę Obywatelską oraz Prawo i Sprawiedliwość w latach 2001–2015*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojcik, K. (2021). Wizerunek i reputacja organizacji: informacyjny i zarządczy potencjał – część I. *Studia Medioznawcze*, 22(4), 1061–1076. DOI: <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2021.4.664>.
- Wojcik, K. (2022). Wizerunek i reputacja organizacji: informacyjny i zarządczy potencjał – część II. *Studia Medioznawcze*, 23(1), 1154–1170. DOI: <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2022.1.682>.
- Zagała, Z. (2023). Od podziału postsolidarnościowego do polaryzacji. (Krótkie) studium relacji między Prawem i Sprawiedliwością a Platformą Obywatelską i ich wyborcami. *Zeszyty Naukowe KUL*, 66, 107–126. DOI: <https://doi.org/10.31743/znkul.16429>.
- Zając, B. (2013). Językowe środki deprecjacji przeciwnika w debatach telewizyjnych między liderami partyjnymi. *Politeja – pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 10(25), 389–406. DOI: <https://doi.org/10.12797/Politeja.10.2013.25.23>.